

Türkçe Tıp Eğitimi; Eski Ama Gerçekleşmiş Bir Hayalin, Elbirliği ile Yok Edilişi

Dr. Okan Bölükbaşı*

Anadilde tıp eğitimi, her ulusa nasip olmayan bir ayrıcalıktır. Dünya üzerindeki ilk tıp fakültesi Gevher Nesibe'yi açan ulusumuz, duraklama dönemlerine karşın anadilinde tıp eğitimini başarmıştır. Bu başarı, bir avuç bilim ve devlet adamımızın olağanüstü çabalarıyla gerçekleşmiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı ve izleyen yıllardan sonra hız kazanan bir biçimde, bilim kurumlarımızda başgösteren "Nakilcilik" hastalığı, yeniden depreşmiştir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak, şu anda ülkenin en uzak köşelerinden birinde çalışan bir hemşire bile ilaç kağıdı yerine "Order" diyor. Nöbet yerine "Shift" diyor. Bu sözcüklerin anlamlarını bilmiyor bile. İngilizceyi hiç bilmeselerde, anlaşabilmek için tıp çalışanları, aralarında (güya "Tıp Dili" olan), bu uydurulmuş melez dili kullanıyor.

Türkçe Tıbbın Önemi ve Konunun Tarihsel Boyutu

Olayı farklı bir açıdan değerlendirmek yararlı olabilir. Haçlı Seferleri sırasında Doğu'nun üstünlüğü karşısında ezilen Batı,

Eski bir Sovyet pulunda İbni Sina. Kriminal antropologlarca yapılmış gerçek resmi

tüm yapıtları çevirtti; Endülüs'e ve Doğu'ya öğrenciler gönderdi. Doğu'dan çok sonra kendi üniversitelerini kurarken, Selçuklu medrese mimarisinin aynını uyguladı. Yalnız, çok zorda kalmadıkça Doğu'ya atıf yapmadı. Süreç içinde taklidi bırakıp bilimsel özgüveni ve özgünlüğü sağladı, Arapça, Türkçe, Farsça, Süryanice terimleri Latinceleştirerek aldı. Menenjiti ilk kez İbni Sina tarif etmişti, ama terimi İbni Sina'nın koyduğu "Uttaş" olarak almadılar. Latince beyin zarlarının iltihaplanması anlamına gelen "Meningitis" terimini türettiler. Doktorlarımızın pek iyi bildiği, ülkemiz tıbbiyelerinde Alman bir bilimcinin 19. Yüzyıl'da tanımladığı "Trendelenburg" pozisyonu olarak belletilen bir yöntem vardır. Akciğerlerde tahribat yapıp hastayı öldürecek "serseri bir kan pıhtısı"ndan kurtulmanın pratik bir yoludur. Ama yöntemi Trendelenburg'dan sekiz yüzyıl önce Endülüslü bir bilimci olan Ebulkasım tanımlamıştı. Onun adını sildiler. Kan dolaşımını yine Endülüslü İbnül Nafis'den öğrendiler ama altı yüzyıl sonra William Harvey'e yeniden buldurdular. İbnül Nafis'in kitabını Latince'ye çeviren Miguel Servede, Calvin'le tartıştığı için Cenevre'de diri diri yakılmıştı. Böylece geride hiç kanıt da bırakılmamış oldu. Descartes, ünlü dualizm (Ruh ve beden ilişkisi) kuramında İbni Sina'dan ve onun "Uçan İnsan" (El Beşr-ut Tayr) düşüncesinden, sinir sisteminin çalışmasına ilişkin kuramlarından bol bol yararlanmış, ama asla atıfta bulunmamıştır. İbni Sina, bugün kullandığımız kateterleri de tanımlamıştır. Kitabında "El Kassır" olarak geçer, latinceleştirilirken "Catheter" olmuştur. Bizim "Kateter"i nereden aldığımızı söylemeye gerek yok. Avrupa, işi daha da abartarak 18. Yüzyıl'da bazı dil kurulları oluşturmuş, Doğu'dan alıp da Latinceleşmemiş terimleri dillerine uyarlamıştır. Böylelikle bilimlerini borçlu oldukları Doğu bilim mirasının son izlerini de temizlemiş oldular. Böylelikle her şeyi kendilerine mal ettiler. İşte Batı, oluşturduğu bu bilim dilini, bizlere eğitim/öğretim yoluyla, kendi üretimi olarak yeniden zerk etmiştir.

Anadolu'nun Türkçe Tıbbı Katkısı

Bilim dilimiz oluşturulmaya çalışırken, eski terimlerin atılması çok benimsenen bir uygulama olmuştur. Ancak yerlerine yeni sözcükler konulacakken; kendi kültür geçmişinde, halkının bilinçaltında olan sözcükler, anlam bütünlükleri ile köprü kurmak yerine, daha çok Avrupalıların sözcükleri alınmış, doğal olarak bu uygulama bilimcilerimizin çoğuna egemen olacak Batı Bilimi karşısında aşağılık duygusunun oluşmasına katkıda bulunmuştur. Biçerdöver, üçgen ya da kırmızıküre (eritrosit) gibi yeni sözcüklere hiçbir aydın karşı çıkamaz sanırım. Ama teşrih varken "diseksiyon", tedvin varken "kodifikasyon", cerrahi varken "şirurji" gibi sözcüklerin kullanıma sokulması; dilde yenilik değil, yeni bir bağımlılık olmuş; aydınımızın klasik kompleksini daha da artırmaktan başka bir işe yaramamıştır. Oysa Türkçe Tıp, daha Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinde bile yeşermeye başlamıştı. 14. Yüzyıl'da Konya'da yaşamış Celaleddin Hızır (Hacı Paşa) ve 16. Yüzyıl'da yaşamış Amasya Darüşşifası başhekimisi Şerafettin Sabuncuoğlu'nun kitapları son derece dikkat çekicidir. Hacı Paşa'nın Seçilmiş Tedaviler (Müntehab-ı Şifa) adlı kitabı, bugün bile anlaşılabilen bir halk Türkçesi ile yazılmıştır. Bu

kitaptaki Türkçe'yi güümüzdeki tıp eğitimi olmayan sıradan bir insan bile anlayabilir. Sabuncuoğlu'nun kitabı ise; hem tümüyle Türkçe olması, hem de tıbbi çizimler için tarihimizde ilk kez minyatür değil, resim kullanması açısından, son derece önemlidir. Sabuncuoğlu'nun kitabındaki kimi tedavi yöntemleri halen geçerliliğini korumaktadır.

Ancak bu çabaların arkası gelmedi. Devlet zayıfladı, Türkçe tıp da öyle. Sonunda reformist padişah Sultan II. Mahmut, çağdaş Tıp Okulu'nu, Mühendis Okulu ile birlikte kurmayı başardı. Bir ulusal bilim dili olmadığından, eğitim Fransızca olacaktı. Sultan'ın yaptığı açılış konuşması oldukça dikkat çekicidir. Bugünün her vatansever aydını sanırım konuşmadaki ruhu kavrayacaktır.

Sultan II. Mahmut, 17 Şubat 1839'da, Tıphane'i Amire'nin açılışında öğretim üyeleri ve öğrencilere yaptığı konuşmada, (sadeleştirilmiş olarak) şöyle demektedir:

"Benim sizlere frenkçe tedrisden maksadım, Fransız dili öğretimi yaptırmak değildir. Fenni tıbbi, refte refte lisanımıza almak (Tıp bilimini giderek kendi dilimize almak), ondan sonra da Osmanlı ülkesinin dörtbir yanına Türkçe olarak yaymaktır..."

Bir Endülüs Eczanesi (10. yy.)

Şerafettin Sabuncuoğlu'nun Cerrahiyetül Haniye (İmparatorluk Cerrahisi) Kitabından bir resimde Nevralji Tedavisi.

'Şimdi bizim dilimizde, kitaplarımızda sağlık bilimleri yok mu ki onu yabancı bir dilde okuyalım?' sorusunun zihninizde canlandığını biliyorum. Bu konuda size katılmakla birlikte; şimdilik, karşılaşılan sorunlar ve güçlükleri belirtmek, soruya karşılık olarak da; bu durumun yakın bir gelecekte düzeltilmesini bekleyip dilediğimi söylemek istiyorum. Bizde de sağlık bilimleriyle ilgili pek çok kitap vardır. Avrupalılar başlangıçta hekimliği bu kitapları kendi dillerine çevirtip öğrenerek aldılar. Ancak, Arapça yazılmış olan bu kitapların bir süreden beri gözden geçirilerek tıp eğitim ve öğretimi konularında kullanılmasında özen gösterilmediğinden, ayrıca, bilimsel terimleri bilen kişiler de giderek azaldığından, bu kitaplar bir yana itilmiş durumda bulunmaktadır. Bunların incelenip sağlık bilimini tümüyle asıl dilimiz olan Türkçe'ye aktarmak şimdi sıkıntılara katlanmanın yanı sıra, uzun bir süreyi de gerektirmektedir."

Bu okuldan Türk çocukların mezun olması, doğal olarak, çok sonraları olanaklı olmuştur. Dr. Aziz İdris ve arkadaşlarının çabaları sonucu, Fransızca eğitime ancak, 1870'de son verilebildi. Namık Kemal bile "Türkçe Tababete Dair Makale'i Mahususa" başlıklı yazısında yeterince bilinmeyen bir dilde yapılacak öğrenimin eksik kalacağına değiniyor. Başlangıçta Avrupa'da öğretimin Latince olduğunu, daha sonra her ulusun kendi anadilinde tıp öğretimi yaptırmaya başladığını ve Türkçe tıp eğitimi için zamanın geldiğini belirtiyordu (Tasvir'i Efkar, Sayı 37, 1866).

Türkçe Tıp Dili'nin oluşturulma çabaları sürecinde iki çalışma dikkat çeker, birincisi; Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmani'nin 1873'te basılan Lugat-ı Tıbbiye adlı sözlüğü ve Dr. Şefik İbrahim İşçil ile Alvi Ulvi Elöve'nin 1944'te Bursa'da, bir TDK yayını olarak parça parça basılan tıp sözlüğüdür. "Türkçe Hekimlik Terimleri Üzerine bir Deneme" adlı bu sözlükte, onüç bini aşkın tıp terimi tanımlanmıştı. Ancak, ilk tıp dergileri Fransızca basıldı, kongreler Fransızca yapıldı ve hatta reçeteler, daha uzun bir süre için hep Fransızca yazıldı. Öyle ki hocalarımız, bazı uygulamaları, anlamlarını hiç düşünmeden, yalnızca çevirdiler. Bu nedenle, bazı saçmalıklar günümüze dek ulaştı. Örneğin, tıbbi muayene yöntemi olarak akciğerleri incelemede kullanılan basit bir yöntem vardır: "Vocal

Fremitus". Hasta, genizden gelen bir "n" sesi çıkaracak basit bir sözcüğü yinelerken, hekim ellerini hastanın sırtına koyar ve elleri ile titreşimi hissederek gerekli mesleki değerlendirmeyi yapar. Fransızca'da bu iş için 40-41 kelimeleri söylenir, İngilizce'de 10-11. Doğal olarak her dil için bu sesi barındıran sözcükler farklıdır. Bizde ise hastalara (Türkçe olarak) 40-41 dedirtilmektedir! Türkçe'de genizden gelen "n" sesini çıkaracak binlerce sözcük olduğu halde, işin kolayını sözcüğün Fransızca'sını çevirerek çözmüşler! Bence, anadilde tıp eğitimi neden gereklidir? sorusuna en iyi yanıt, halen ülkemizin pek çok yerinde sürmekte olan, bu uygulamadır.

Türkçe Tıbbın Güncel Durumu

Tıp eğitiminde "bir Çağdaşlık" modeli olarak pazarlanan İngilizce tıp fakülteleri ile tıp dilimizin son efendisi İngilizce olmuştur. Günümüzde, "Modern" tıp çevrelerinde kimi tıbbi terimleri Türkçe kullanmak; bayağılık, ilkelik ya da İngilizce bilmemek gibi suçlamalarla kendini gösteren alaylarla karşılaşmaktadır. Artık, "Felç" bile demek yasak. "Stroke" diyeceksiniz. Oysa halkımız bu olaya felç dışında "nüzul" ya da "inme" der. Başka yerel deyişler de vardır, ve bu örnekler dil zenginliğimizin bir göstergesidir. "Stroke" ise, İngiliz diline ortaçağ Almancası'ndan geçmiştir. Aslı "*strunken*" dir. İlk kez 16. Yüzyıl'da yazılan bir şiirin bir dizesinde, "Stroke of the God's hand..." (Allahın tokadı...) olarak, İngilizce'de belirtmiştir. Türkçe konuşan hekimlerimiz, bu bilgiyi edinseler bile "Stroke" u kullanmakta ısrar ediyorlar. Şimdilerde hastane levhaları, resmi yazışmalar, unvanlar, törenler, diğer toplumsal eylemlerde olduğu gibi, hiçbir şey İngilizce'siz olmuyor. Ne kadar yazık !

Kaynaklar

- 1- Avicenna. The Canon of Medicine (Al-Qanun Fi'l Tibb). Bahtiar Z (Adapt.) Great Books of the Islamic World, Chicago, 1999.
- 2- Bölükbaşı O, Turgut M. Neurology in the writings of Avicenna and Early Islamic Beliefs, Journal of Neurology 1999; 246, Suppl.1: 1/109.
- 3- Bölükbaşı O, Çullu E: İbni Sina'nın Nöroloji ve Periferik Sinir Cerrahisine Katkıları. Sendrom, 12:3, 2000, s60-63.
- 4- Bölükbaşı O. Ortaçağ ve Üniversitenin Misyonu. Cumhuriyet Bilim ve Teknik, 9 Kasım, 2002.
- 5- Hunke S. Allahın Güneşi Avrupa'nın Üzerinde. Örs H: (Çev.). Şen-Al Matbaası.
- 6- Mihçioğlu C. Türk Hekimlik Dili. Kültür Bakanlığı, 45:1993, Ankara.
- 7- Sayık A (Derleyen). İbni Sina, Doğumunun Bininci Yılı Armağanı. Türk Tarih Kurumu, VII: 80, 1984, Ankara.
- 8- Türk Hukuk Lugatı, Türk Hukuk Kurumu, Maarif Matbaası, 1944, Ankara..